



**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 12

МОСКАЛЕНКО В. Г.,
доцент, кандидат
історичних наук

УДК 94(477) «1930/1940» (082)

ФОРМУВАННЯ (ПАСИВНОГО) ВИБОРЧОГО ПРАВ В УРСР (ЗО РОКИ ХХ СТ.)

У статті на документальних матеріалах аналізуються та узагальнюються визначальні тенденції становлення пасивного виборчого права в УРСР у світлі реалізації радянського законодавства.

Ключові слова: інститут виборів, пасивне виборче право, виборча система, законодавство, вибори.

“The history of establishment of the passiv electoral law”. Determinant trends of the passiv electoral law in the USSR analyzed and generalized in the article. These trends based of the documentary materials considered in the light of realization the soviet legislation.

Key words: institution of election, electoral law, electoral system, legislation, election.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні особливої актуальності, гостроти набуває науково-практичне осмислення проблем організації та проведення виборчих кампаній, політичної боротьби в їх ході, методів реалізації стратегічних цілей учасників виборчого процесу.

Перебіг виборчих кампаній, спосіб визначення переможців і розподілу між ними депутатських мандатів регулюється сукупністю визначених законодавчих правил, що складають виборчу систему, а правові норми, що регламентують правові засади виборчого процесу у сукупності становлять виборче право.

Серед основних виборчих прав центральне місце посідає загальне (активне і пасивне) виборче право, тобто право обирати і бути обраним до органів влади. Фундаментальним виборчим правом є пасивне виборче право – право бути кандидатом у депутати на виборах.

Одним з актуальних завдань сучасного українського законодавства є визначення змісту та обсягу прав кандидатів у депу-

тати, основ та принципів пасивного виборчого права. В умовах жорсткої конкуренції владних структур, кандидатів у депутати в ході виборчих кампаній на загальнодержавному рівні зростає необхідність в глибоких наукових дослідженнях з історії становлення та реалізації пасивного виборчого права в УРСР.

Тільки об'єктивно науковий, неупереджений аналіз, осмислення процесу реалізації загального (пасивного) виборчого права в УРСР є однією із заповорок не повторення помилок минулого, становлення дійсного самоуправління народу, що повинно реалізовуватись в дієвих і оптимальних структурах представницьких органів влади, які б відповідали сучасним формам організації суспільного життя.

Аналіз актуальних досліджень. Початок осмислення основних проблем щодо предмету дослідження поклала радянська історіографія. Уже з перших своїх кроків історіографія зазнавала впливу політичної ситуації, яка в роки радянської влади була досить неоднозначною та істотно залежала від ідеологічних постулатів правлячого партійно-державного апарату. Зазначені фактори, як бюрократичні перешкоди в доступі до архівних джерел, особливо ж ідеологічна цензура, яка давалася взнаки на офіційному рівні, зумовили появу стереотипів, що в різних варіантах повторювались потім в історичній та правовій літературі.

До середини 50-х років загальне виборче право висвітлювалось у відповідності з догматичним трактуванням «Короткого курсу історії ВКП(б)». Звідси головні недоліки в публікаціях, які полягали в надмірному звеличенні ролі трудящих в ході виборчих кампаній, в абсолютизації авторитету партійного апарату у виборчому процесі [1].

З другої половини 50-х років у вивченні досліджуваної проблеми відбулися суттєві зміни позитивного характеру, поступово урізноманітнювалася джерельна база досліджень, розширювалася наукова проблематика. Проте і на цьому етапі розвитку історіографії більшість праць радянських істориків, юристів характеризує крайня ідеологічна спрямованість, відсутність об'єктивного аналізу радянського виборчого права. Свідченням цього є дослідження А.І.Кіма, характерною ознакою якого був аналіз законодавства СРСР, частково УРСР відносно виборчого права. Монографія відзначалась фактологічним підходом до висвітлення виборів та ідеологічною заангажованістю [2].

Перша спроба переосмислення виборчих кампаній, реалізації пасивного виборчого права частково подається у монографії О.В.Гонтаря, яка, на нашу думку, є суперечливою за змістом, поєднує старі і нові методологічні та історіографічні підходи [3].

На особливу увагу заслуговує дисертаційне дослідження П.О.Рудика [4]. Автор переосмислює концепцію радянського виборчого права, переглядає деякі традиційні точки зору на місце і роль виборів в процесі управління державою. В дисертації звертається увага на те, що вся система виборчого права, в тому числі пасивне виборче право, формувалася в інтересах робітничого класу, що забезпечувало його пріоритет на виборах.

На сучасному етапі розвитку історичної та юридичної наук російські науковці в дисертаційних дослідженнях через призму інституту виборів представницьких органів влади в Росії в незначному обсязі розглядають загальне (пасивне, активне) виборче право в УРСР [5].

Таким чином, в Україні відносно досліджуваної проблеми практично немає дослідницьких робіт, а ті з них, які видані, розглядають лише окремі її аспекти, що викликає необхідність аналізу становлення і реалізацію пасивного виборчого права в цілому як в УРСР, так і в регіонах.

Мета статті полягає в тому, щоб за допомогою сучасної теоретико-методологічної бази й залучень нових архівних джерел комплексно проаналізувати процес становлення пасивного виборчого права в УРСР в 30 рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Однією з фундаментальних частин загального виборчого права є пасивне виборче право – право на обрання кандидатом в депутати до органів державної влади.

В 30 рр. в УРСР йде процес поступового становлення радянського виборчого законодавства, в тому числі пасивного виборчого права, пошук оптимальних форм представництва депутатів в структурах органів влади, які б забезпечували виконання політичних установок правлячої компартійної еліти.

Становлення пасивного виборчого права в УРСР відбувалось двома шляхами: рецепцією законодавства РСФРР та розробкою власних законодавчих актів. Перший шлях був переважаючим. Головною особливістю формування пасивного виборчого

права, як і в цілому радянської правової системи в УРСР, було те, що воно склалося як однорідне аналогічне право в більшовицькій Росії. Це була рецепція в її найпростішій формі – пристосування права однієї держави до умов іншої.

Головними джерелами виборчого права, складовою частиною якого було пасивне право, були Конституції УСРР 1919, 1929 рр., Конституція УРСР 1937 р. та різноманітні положення, інструкції про вибори до органів влади, теоретичною базою для яких були загальносоюзні конституції 1924 та 1936 рр., рішення з'їздів ВКП(б) та КП(б)У, постанови ВЦВК СРСР та ВУЦВК УРСР.

Статті Конституцій УСРР 1919, 1929 рр. відображали загальну соціально-політичну ситуацію як в країні, та і в республіці. Згідно конституційного законодавства УСРР значна частина населення була позбавлена права обиратись до органів влади. Не могли бути обраними особи, які використовували найману працю з метою отримання прибутків; громадяни, які жили на нетрудові доходи, як-то: відсотки з капіталу, прибутки від підприємств, надходження з майна тощо. На конституційному рівні в УСРР приватні торговці, торговельні і комерційні посередники; ченці і духовні служителі церков і релігійних культів; службовці й агенти колишньої поліції, особливого корпусу жандармів і охоронних відділень не мали права обиратись до депутатського корпусу рад усіх рівнів. Крім того, такого права не мали особи, визнані у встановленому порядку душевно хворими, а також громадяни, які знаходились під опікою, засуджені за злочини на термін, встановлений судовим органом.

Право бути обраними до органів влади мали незалежно від статі, віри, раси, національності, осілості громадяни УСРР, яким до дня виборів виповнилося 18 років, що «добували засоби до життя виробничою і суспільно-корисною працею, вели хатне господарство та червоноармійці і червонофлотці». У Конституції УСРР 1929 р. в більш загальному вигляді подається перелік громадян, які мали право стати депутатами [6, 131-132; 26].

Таким чином, згідно конституційного законодавства, обиратись депутатами мали лише представники окремих соціальних груп, по відношенню до яких не застосовувались обмеження за статтю, національністю, освітою й віросповіданням. Ці групи об'єднувалися терміном «трудоючі».

Реалізуючи пасивне виборче право, намагаючись зберегти за собою пріоритет при визначенні кандидатур на виборні посади та забезпечити абсолютну більшість при голосуванні, партійно-державний апарат вживав всіх можливих заходів, щоб зіштовхнути на узбіччя політичного життя можливих опонентів, «ворогів народу», використовуючи при цьому різноманітні методи.

Партійними органами у ході виборчих кампаній регулювався склад сільрад, селищних, районних і міських рад. За вказівкою ЦК Компартії УСРР на засіданнях бюро обкомів, міськкомів КП(б)У давалися доручення партійним комітетам в період виборів забезпечити запланований центральним органом партії якісний склад депутатів. Це наглядно відображає постанова бюро Дніпропетровського міському Компартії України від 23 вересня 1934 р. яке зобов'язувало заводські і районні партійні комітети при виборах депутатів до міських і районних рад забезпечити у складі обраних рад не менше 50% членів партії, 10-15% комсомольців, 25-30% жінок, 10-15% адміністративно-технічного персоналу, при цьому з усієї кількості депутатів 75-80% повинні бути робітники-ударники виробництва [7]. Аналогічні постанови були прийняті в інших обкомах, міськкомах КП(б)У.

Запроваджуючи їх в життя, в ході виборчих кампаній, міські партійні комітети упорядкували за заданими відсотками списки майбутніх депутатів, які затверджувались партійними фракціями рад, а потім зачитувались на зборах виборців.

Якщо у ході виборчої кампанії не забезпечувався запланований партійним апаратом відсотковий склад майбутніх депутатів, то порушуючи Основний Закон - результати виборів через виборчі комісії анулювались працівниками партійних комітетів і апаратів обласних і міських виконавчих комітетів. Так, в виборчій кампанії 1934-1935 рр. рішеннями партійного і радянського апаратів були анульовані результати виборів в Дніпропетровській області у двох райрадах, 37 сільрадах повністю і частково на 196 виборчих дільницях інших сільрад [8]. Наприклад, у Генічеському районі Дніпропетровської області виборчі збори проводилися з 19 по 23 листопада 1934 року на 103 виборчих дільницях. Жінок у складі сільрад було обрано до 18% і тому на 24 виборчих дільницях партійним апаратом - результати були анульовані. Перевибори відбувалися 24 листопада 1934 року і в резуль-

таті кількість жінок в складі сільрад зросла до запланованих партапаратом 25% [9, 25].

У Чубарівському районі Дніпропетровської області низький відсоток обрання жінок до складу сільрад призвів до анулювання партійним комітетом виборів у Туркменівській, Новороздорській, Балачківській, Власівській, Дорожилиській, Ульяновській, Самойлійській сільрадах. Після переголосування - відсоток жінок у складі сільрад був доведений до запланованих «зверху» - 25% [10, 51].

Аналогічна картина спостерігалася у Солонянському районі Дніпропетровської області, де у Широківській, Новопокровській, Олександрійській №1, Військовій, Сурсько-Михайлівській, Наталівській, Привільнянській, Тритузнянській сільрадах відбулося переголосування і запланована кількість жінок ввійшла до складу сільських рад [11, 56].

Постановами бюро Ново-Васильківського, Чубарівського, Новомосковського, Царичанського районних партійних комітетів Дніпропетровського обкому партії відповідно на: 16, 23, 42, 43 виборчих дільницях було проведено переголосування і якісний відсоток комсомольців і жінок у складі сільрад був доведений до запланованого [12, 63-66]. Не кращою була картина виборів в інших районах сільської місцевості Дніпропетровської області.

Таке ж «підганяння» якісного складу комсомольців, жінок, комуністів, до запланованих партійним апаратом відсотків відбувався і у районних, міських радах Бердянська, Генічеська, Дніпропетровська, Кривого Рогу, Новомосковська, Олександрії (Запоріжжя) та ін. [13, 68-77].

В період виборчої кампанії 1934 р. у всіх органах влади сільської місцевості на виборчих зборах представники партійних комітетів рекомендували списки кандидатур до нового складу сільських рад, а голосування повинно було проводитись по кожному кандидату в депутати окремо. Але порушуючи закон, голосування на виборчих зборах проводилося за списками кандидатів у депутати в Бердянському, Покровському, Олександрівському, Царичанському і інших районах Дніпропетровської області [14, 68, 71, 84, 93]. Масу аналогічних прикладів можна привести по інших областях.

Були і інші порушення законодавства у процесі виборчих кампаній. В ході виборів (1934 р.) до Ново-Сірогозької, Ново-Запорізької, Веселовської сільських рад Дніпропетровської області до нового їх складу було обрано більше депутатів, ніж це передбачалось інструкцією про вибори. В ході виборів нового складу Ново-Олександрійської сільради Дніпропетровської області була обрана президія, коли за положенням про вибори її не повинно бути. Відбувалися також зриви виборчих зборів в Павлівській, Августитівській, Широчанській, Скелеватській, Мало-Катеринівській сільрадах Запорізького району Дніпропетровської області [15, 1-2].

Таким чином, формуючи склад депутатів на свій розсуд, партійно-бюрократичний апарат мав на меті певні політичні цілі. Введення до керівного складу усіх рівнів рад депутатів за соціально-класовими ознаками, партійними відповідало існуванню тоталітарного режиму, забезпечувало реалізацію його політики на місцях

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз історичних та юридичних робіт, архівних даних дозволяє зробити висновок, що в ході реалізації загального (пасивного) виборчого права під час проведених виборчих кампаній 30 рр. ХХ ст. в УРСР спостерігалась тенденція до концентрації влади в партійних комітетах при формуванні депутатського корпусу державних органів управління за допомогою партійних директив. В досліджуваній період йшов процес становлення радянського виборчого законодавства, для якого були характерні нестабільність, пріоритет директив, рішень партійного апарату усіх рівнів над державним законодавством. Партія, яка законодавчо не була державною інституцією, за допомогою партійно-адміністративного апарату концентрувала у своїх руках всю повноту влади. Виник особливий тип державних органів, в яких всі важелі керівництва і реальна влада об'єдналися в недержавних структурах. Тому стало можливим перенесення рішень центральних органів партії та їх структурних підрозділів на ґрунт державних і громадських організацій, регулювання у ході виборчих кампаній якісного складу депутатського корпусу рад усіх рівнів.

Однією з тенденцій реалізації пасивного виборчого права в досліджуваній період було позбавлення права бути обраним до

складу депутатського корпусу рад представників окремих соціальних груп, відносно яких застосовувались обмеження за національністю, віросповіданням, соціальним складом. Аналіз архівних документів надає можливість оцінювати практику позбавлення виборчих прав як фактичну розправу з опозицією і засіб утримання громадян у покорі, оскільки включала обмеження багатьох сторін життєдіяльності громадян, що супроводжувалися грубими порушеннями. В умовах формування тоталітарного режиму позбавлення пасивного та виборчого права виступало як різновид політичних репресій.

Дослідникам треба виконати величезну роботу, щоб об'єктивно, повно і правдиво розкрити досліджувану проблему. Необхідно дослідити і охарактеризувати вплив партійних інститутів на формування виборчо-правових норм, проаналізувати їх реалізацію та зміни під час виборчих кампаній та в залежності від конкретної політичної ситуації.

На нашу думку, потребою часу є підготовка комплексного наукового дослідження відносно як загального (пасивного і активного) виборчого права, так і виборчої системи та інституту виборів у досліджуваній період. Комплексне їх вивчення як складної взаємодетермінованої системи з усіма правовими аспектами, своєрідностями, суперечностями, стратегіями і технологіями – нагальна потреба, яка диктується логікою удосконалення інституту виборів і розвитку демократії в сучасній Україні.

Література

1. Броун М.І. Виборчі права громадян. / М.І.Броун, Л.Д.Рівлін – Х.: Вид-во НКЮ УСРР, 1930. – 60 с.; Василенко М.В. Досвід перевиборів та чергові завдання рад. / М.В.Василенко – Х., 1930. – 47 с.; Вейблит И.Д. Досрочные выборы в сельсоветы / И.Д.Вейблит // Советское строительство. – 1930. - № 3. – С. 125-133; Зайцев П.И. Закон о лишении избирательных прав и нарушение его на практике / П.И.Зайцев // Советское строительство. – 1930. - № 5. – С. 1 – 15; Лаговьер И.В. Перевыборы советов и революционная законность. / И.В.Лаговьер – М.: Власть Советов, 1934. – 40 с.
2. Гусев К.В. Рабочий класс в управлении государством (1926-1937 гг.) / К.В.Гусев, В.В.Дробижев – М.: Политиздат, 1968. – 100 с.; Лепешкин А.И. Местные органы власти Советского госу-

- дарства (1921-1936 гг.) / А.И.Лепешкин – М., 1957. – 411 с.; Кукушкин Ю.С. Сельсоветы и классовая борьба в деревне (1921-1932 гг.). / Ю.С.кукушкин – М.: МГУ, 1968. – 294 с.; Смирнова В.В. Зарождение советского избирательного права. 1917-1925 гг. Дис. канд. юр. наук. / В.В.Смирнова – М., 1973.; Терлецький В.М. Ради депутатів трудящих УРСР в період завершення будівництва соціалізму (1938-1958 рр.). / В.М.Терлецький – К.: 1966. – 203 с.; Ким А.И. Советское избирательное право. / А.И.Ким – М.: Политиздат, 1965. – 596 с.
3. Гонтар А.В. Городские советы Украины: История становления и развития. (20-30 годы). / А.В.Гонтар – К.-Одесса: Вища школа, 1989. – С. 84-125.
 4. Рудик П.Л. История советского избирательного права (1917-1936 гг.) / П.Л.Рудик. – М.: Юринком, 1991. – 426 с.
 5. Воробьева В.Ю. Институт выборов представительных органов власти в России XX – начало XX вв. (историко-правовой аспект): Дис. канд. юр. наук. / В.Ю.Воробьева – Санкт-Петербург, 2004. – 164 с.; Очерки по истории выборов и избирательного права / под ред. Ю.А.Веденева и Н.А.Богодаровой. – Калуга: Символ, 2002. – 692 с.; Геворкян В.В. Развитие института выборов в России: конституционно-правовое исследование: Дис. канд. юр. наук. / В.В.Геворкян – М.: МГУ, 2011. – 176 с.
 6. Конституція УСРР // Слісаренко А.Г., Томенко М.В. Історія Української Конституції. – К., 1993. – С. 131-132; Конституція УСРР. – Х.: Вид-во НКЮ УСРР, 1929. – С. 26.
 7. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО). Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1136. Арк. 85-86, 114; Спр. 1359. Арк. 173.
 8. ДАДО Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1155. Арк. 2-129. Підраховано автором за доповідними записками партійно-державного апарату Дніпропетровської області.
 9. ДАДО Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1155. Арк. 28.
 10. ДАДО Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1155. Арк. 51.
 11. ДАДО Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1155. Арк. 56.
 12. ДАДО Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1155. Арк. 63, 66.
 13. ДАДО Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1155. Арк. 68-77.
 14. ДАДО Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1155. Арк. 68, 70-71, 84, 93.
 15. ДАДО Ф. 19. Оп. 1. Спр. 1155. Арк. 1-2.